

اثربخشی آموزش مهارت‌های ابراز وجود بر تفکر انتقادی دانشجویان

مریم فلاحی^۱، فاطمه حیدری^۲، فاطمه بریهی^۳

^۱ کارشناس ارشد، تکنولوژی آموزشی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)
^۲ کارشناس ارشد، مدیریت آموزشی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.
^۳ کارشناس ارشد، تکنولوژی آموزشی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی تاثیر آموزش مهارت‌های ابراز وجود بر میزان تفکر انتقادی (خلاقیت، بالندگی، تعهد) دانشجویان دانشگاه علمی کاربردی شهر اهواز انجام گرفت. طرح پژوهشی به شیوه نیمه آزمایشی و از نوع پیش‌آزمون- پس‌آزمون و پیگیری با هر دو گروه گواه و آزمایش بود. جامعه آماری این پژوهش شامل کلیه دانشجویان رشته کامپیوتر دانشگاه علمی کاربردی اهواز که در سال ۹۵-۱۳۹۴ وارد دانشگاه شدند و نمونه، دانشجویان گرایش IT که در این نیمسال به دانشگاه ورود پیدا کرده بودند. حجم نمونه به تعداد ۴۴ نفر (۲۲ نفر گروه آزمایش و ۲۲ نفر گروه گواه) با استفاده از روش تصادفی خوشه‌ای چندمرحله‌ای انتخاب شد. ابزار اندازه‌گیری در این پژوهش، پرسشنامه تفکر انتقادی ریکتس (۲۰۰۳) بود. گروه آزمایشی تحت آموزش مهارت ابراز وجود قرار گرفت. بعد از اتمام جلسات آموزشی، از هر دو گروه آزمایش و گواه پس‌آزمون و مجدداً دو ماه بعد، از هر دو گروه پیگیری به عمل آمد. داده‌ها با استفاده از آزمون آماری تحلیل کوواریانس چندمتغیری با کمک نرم‌افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. نتایج پژوهش نشان داد که آموزش مهارت‌های ابراز وجود به طور کلی بر تفکر انتقادی ($p < 0/001$) و از بین خرده مولفه‌های آن، بر بالندگی و تعهد ($p < 0/001$) تاثیر داشت ولی بر خرده مولفه خلاقیت تاثیر نداشت. این نتایج در مرحله پیگیری نیز حفظ شد. در نهایت معلوم گشت که آموزش مهارت‌های ابراز وجود موجب افزایش تفکر انتقادی دانشجویان می‌شود.

واژه‌های کلیدی: مهارت ابراز وجود، تفکر انتقادی، دانشجویان.

۱- مقدمه

ریشه و سرچشمه بسیاری از دشواری‌ها در زندگی روزمره، همچون کمرویی و شرمگینی، احساس انزوا و اضطراب در نبود مهارت ابراز وجود و جراتمندی است. ابراز وجود واژگون شهامت و شجاعت نداشتن است و امکان هویدا شدن توانمندی‌های بالقوه آدمی را فراهم آورده و به خشنودی و رضایت از خویشتن و افزایش عزت‌نفس منجر می‌شود. نبود مهارت ابراز وجود به اضطراب اجتماعی انجامیده و بسیاری از کنش‌ها و برهم‌کنش‌های آدمی با دیگران را مختل می‌کند. نبود مهارت ابراز وجود در آدمیان، آنان را در اجتماع آهسته اما پیوسته به پیرامون (حاشیه) رانده و منزوی می‌کند تا نتوانند حقوقشان را در زندگی به چنگ آورند. ابراز وجود دربردارنده بیان اندیشه‌ها و احساسات به شیوه مناسبی و راستمدارانه بوده و به معنای توانمندی در پاسداری از حق شخصی و اجتماعی خویش در برابر دیگران است. بدین‌گونه فرد نیازها و درخواست‌های خود را آشکارا بیان می‌کند، بدون اینکه احساس کمبود و کاستی کند و می‌کوشد تا به پشتوانه توانمندی‌های خود، بی‌آنکه به ویران کردن و هتک و ترور رقیبان بپردازد، در راستای دست یافتن به پیشرفت گام بردارد. ابراز وجود سبب می‌شود که پسخورندهای ناخوشایند دیگران، عزت‌نفس آدمی را خدشه‌دار نکرده و ضمن ویرایش پندارها، کردارها و گفتارهای خود به گرایش‌های نوین والاتر دست یابد. لازمه توانمندی در بیان دیدگاه (اظهاری) و پیشی‌جویی (رقابت)، همین مهارت ابراز وجود است (اوحدی، ۱۳۹۰).

فردی که دارای توانایی ابراز وجود است، ضمن پافشاری بر خواسته‌های منطقی خود و انجام رفتار مخالفتی در دفاع از آنها، حقوق و سلیقه‌های دیگران را مورد توجه قرار می‌دهد و از اجحاف حقوق دیگران و تزییع آنها خودداری می‌کند (لانسبوری^۱ و همکاران، ۲۰۰۳). ابراز وجود به توانایی فرد در بیان و دفاع از عقاید، علاقمندی‌ها و احساسات خود به نحوی شایسته و بدون اضطراب اتلاق می‌شود (لینزراج^۲ و همکاران، ۲۰۰۳). فردی که دارای توانایی ابراز وجود است، مسئولیت رفتارها و انتخاب‌های خود را می‌پذیرد، دارای عزت‌نفس کافی است، احساس، افکار و نگرشی مثبت نسبت به خود و دیگران دارد و رفتارش با خود و دیگران صریح و صادقانه است (مکوانل و موریس^۳، ۲۰۱۰). افرادی که ابراز وجود دارند، درجات بالایی از اعتماد به نفس و حرمت‌نفس را نشان می‌دهند (رادسپ^۴، ۲۰۰۵). توانایی ابراز وجود و اظهار خواسته‌های خود در افراد از اهمیت بسیاری برخوردار است. برخی از افراد رفتارهای ابراز وجود را یاد نگرفته‌اند و قدرت «نه» گفتن را ندارند و نمی‌توانند به صورت جرأت‌مندانه با اطرافیان خود تعامل داشته باشند (وانگندی^۵، ۲۰۰۲). به همین دلیل، ملاحظه می‌شود که میزان پذیرش خود و عزت نفس در این گونه کودکان پایین است (واتاناب^۶، ۲۰۱۰). رفتارهای مغایر با ابراز وجود بر مهارت‌های جرأت‌ورزی و تفکر انتقادی افراد تأثیر بسیاری دارد. ابراز وجود در روابط اجتماعی افراد ایجاد اختلال کرده و آنها را به سوی اتخاذ رفتارهای منفعلانه، مانند خجالتی بودن، افسردگی و اضطراب سوق می‌دهد و یا به سوی پرخاشگری و بزهداری هدایت می‌کند (بیشاپ^۷، ۲۰۰۶). فرد کم‌جرأت می‌تواند افکار و احساسات خود را به شکل خصومت‌آمیز و پرخاشگرانه نیز نشان دهد، این افراد از تهدید و کنترل در برآوردن نیازهایشان استفاده می‌کنند (روسینکو^۸ و همکاران، ۲۰۱۰). صحبت با صدای بلند و خشن، خصمانه نگاه کردن به دیگران، صحبت در رابطه با اتفاقات گذشته به صورت ملامت‌کننده، سرزنش‌کننده و تحقیرآمیز، بیان تند و خودخواهانه احساسات و عقاید در یک الگوی تعصبی، ارزش‌های خود را مهمتر از ارزش‌های دیگران قلمداد کردن و صدمه زدن به دیگران برای اجتناب از صدمه شخصی از ویژگی‌های این افراد است (هارجیو و دیکسون^۹، ۲۰۰۴). از این‌رو برای

¹ Lounsbury, J.

² Lizarrage, L.S.

³ Mcvanel, S. & Morris, B.

⁴ Raudsepp, E.

⁵ Vangandy, K.

⁶ Watanabe, A.

⁷ Bishop, S.

⁸ Rusinko, H.M.

⁹ Hargie, O. & Dickson, D.

رفع این گونه اختلال‌های رفتاری و ناهنجاری عاطفی اجرای آموزش‌های برنامه‌های آموزش ابراز وجود ضرورت دارد. ابراز وجود شیوه‌ای است که طی آن تلاش می‌شود با استفاده از روش‌های متنوع یادگیری و تنظیم برنامه‌ای عملی و سنجیده، قدرت اثربخشی و نظارت فرد را بر محیط خود افزایش داده و از این راه خواستگاه‌های لازم برای تقویت رفتار مطلوب را فراهم کند. ابراز وجود معمولاً با تعیین تکالیف خانگی و برنامه‌ریزی هفتگی در مورد فعالیت‌های فرد در محیط خانواده، محیط کار و جامعه و همچنین آموزش مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی توأم می‌شود و طی این فرایند به فرد آموزش داده می‌شود تا در موقعیت‌های مختلف، عمل جسارت‌آمیزی و انتقادی از خود نشان دهد (لطفی کاشانی و وزیری، ۱۳۸۳). برنامه آموزش ابراز وجود، شیوه‌های اجرایی متعددی دارد که به طور فردی یا گروهی اعمال می‌شود. برخی از شیوه‌های آموزشی ابراز وجود عبارتند از: بازسازی عقلانی، نظارت بر خود، آرمیدگی در موقعیت واقعی، حساسیت‌زدایی، تمرین رفتار، ایفای نقش، سرمشق‌گیری، بازخورد، حل مسئله، راهنمایی، تقویت، توقف فکر، آموزش درخواست کردن، "بله گفتن" و "نه گفتن"، ابراز احساسات مثبت، ابراز احساسات منفی و روش‌های مقابله با انتقاد و آموزش انتقاد سازنده (لین^۱ و همکاران، ۲۰۰۴). اعتقاد بر این است که آموزش ابراز وجود به صورت گروهی در مقابله با روش فردی فواید بیشتری دارد، زیرا اعضای گروه می‌توانند رفتار ابراز وجود را در گروه تمرین کنند. اعضای گروه، رفتار ابرازمندانه را راحت‌تر می‌پذیرند، زیرا دلایل رفتار را درک می‌کنند و در یک گروه فرصت‌های بیشتری برای ترغیب و تشویق و بالا بردن ابراز وجود فراهم می‌شود. آموزش مهارت‌های ابراز وجود، مهارت‌های مفیدی پیش‌روی یادگیرنده قرار می‌دهد تا در موقعیت‌های مختلف و دشوار تصمیم‌گیری، از حقوق خود دفاع کرده و در ضمن، به حقوق دیگران تجاوز نکنند. مهارت ابراز وجود مجموعه‌ای از جهت‌گیری‌های روانشناختی، هیجانی و رفتارهایی است که یادگیرنده را قادر می‌سازد تا چالش‌های مربوط به خود را در پیشرفت یادگیری و تفکر انتقادی مدیریت نماید (صمدی، ۱۳۹۰، ۵). مهارت اجتماعی مهمی است که باعث رشد می‌شود و روشی است که در آن رفتارهای مناسب اجتماعی برای ابراز وجود، بیان احساسات، نگرش‌ها، آرزوها، نقطه‌نظرات، انتقادات و علایق به یادگیرندگان یاد داده می‌شود تا بتوانند به راحتی و بدون ترس و نگرانی، عقاید، باورها، احساسات و عواطف خود را ابراز کنند (کمری، ۱۳۹۱، ۲)؛ به عبارت دیگر، آموزش برنامه ابراز وجود یکی از مهارت‌های زندگی است که موجب عزت‌نفس، تفکر انتقادی، بیان منطقی افکار و احساسات، کاهش استرس و افسردگی تحصیلی می‌شود و به صورت ملاحظه حقوق دیگران و در عین حال گرفتن حق خود و در نهایت، افزایش میزان رضایت از زندگی و شادکامی تعریف می‌شود (هاشمی، ۱۳۹۱؛ به نقل از ربیعی و همکاران، ۱۳۹۱، ۸۴۶).

رسالت و یکی از اهداف اصلی تعلیم و تربیت، بار آوردن افرادی است که بتوانند تفکر کنند و به ماحصل تفکر دیگران اکتفا نکنند؛ یعنی پرورش افرادی دارای تفکر نقاد که مایل به تحقیق و بررسی هستند نه کسانی که صرفاً پذیرای آنچه گفته می‌شود (آقامحمدی و شاه‌حسینی، ۱۳۹۵، ۱۲۲، ۱۲۳). صاحب‌نظران هدف عمده معلمان و تحصیلات دانش‌آموزان و دانشجویان را پرورش مهارت‌های تفکر انتقادی برشمرده‌اند (ادواردز^۲، ۲۰۰۷). تفکر انتقادی یکی از گسترده‌ترین مفاهیمی است که در حوزه تعلیم و تربیت از جایگاهی خاص برخوردار است (بختیارپور، ۱۳۹۱، ۶). تفکر انتقادی یکی از مهم‌ترین اصول آموزشی هر کشوری است و هر کشور برای رسیدن به رشد و شکوفایی به افرادی نیازمند است که از تفکر انتقادی بالایی برخوردار باشند؛ زیرا این نوع تفکر برای پیشرفت و حل مشکلات از اهمیت والایی برخوردار است (گال^۳ و همکاران، ۲۰۱۰) و افرادی که از این مهارت برخوردارند قادر به سازماندهی دانش و اطلاعات خواهند بود. تفکر انتقادی یک روش علمی موجه برای تصمیم‌گیری، تجزیه و تحلیل و حل مشکل است و می‌توان آن را به صورت یک فرآیند سیستماتیک و سازمان‌یافته برای توضیح مشکل، ارزیابی منابع و راه‌حل‌های گوناگون برای حل کردن مشکل تعریف کرد (الپرآی^۴ و همکاران، ۲۰۱۵). اصطلاح تفکر انتقادی در قرن بیستم با کارهای جان دیویی^۵ از ۱۹۱۰ تا ۱۹۳۹ مطرح شد (هاشمی و سادات سدید پور، ۱۳۹۳)؛ اما تفکر انتقادی

¹ Lin, Y.

² Edwards, S. L.

³ Gul, R.

⁴ Alperay, F.

⁵ Dewey, J.

ریشه در افکار فیلسوفانی از جمله سقراط، افلاطون و ارسطو نیز دارد (ویلگیس و مک‌کانل^۱، ۲۰۰۸). ریچارد پل^۲ (۱۹۹۲) یکی از کارشناسان طراز اول تفکر انتقادی، آن را این‌گونه تعریف می‌کند: هنر اندیشیدن درباره تفکر، وقتی که شما می‌اندیشید تا تفکر خود را بهتر کنید؛ یعنی آن را روشن‌تر، درست‌تر و قابل توجیه‌تر بیان کنید (به نقل از سویارتراسمی^۳ و همکاران ۲۰۱۵). اوینگ، جینگا و یان^۴ (۲۰۱۰) نیز تفکر انتقادی را به عنوان توانایی دست یافتن به نتایج منطقی مبتنی بر مشاهده اطلاعات تعریف کرده‌اند که موجب توسعه توانایی پژوهش، حل‌مسأله، خودراهبری، تصمیم‌گیری و یادگیری مادام‌العمر در دانش‌آموزان می‌شود (جاوارنه^۵ و همکاران، ۲۰۰۸؛ اسنایدر^۶ و همکاران، ۲۰۰۸) و افراد برخوردار از توانایی تفکر انتقادی دارای دارای ویژگی‌های مختلفی از جمله: انعطاف‌پذیری، خلاقیت، تحلیلی بودن، پذیرش ایده‌های جدید، پراورزی، ریسک‌پذیری و معرفت هستند (پاپیل^۷، ۲۰۱۰)؛ بنابراین، تفکر انتقادی برای افراد، یک فرآیند پیچیده شناختی است که با فعالیت‌های خاص آنها از جمله: خواندن، نوشتن، صحبت کردن، گوش دادن، استلال و تصمیم‌گیری مناسب همراه است (آور کیوا^۸ و همکاران، ۲۰۱۵). بررسی جنبه‌های مختلف تفکر انتقادی، یکی از پرمخاطب‌ترین موضوعات پژوهشی است، زیرا با دگرگونی جوامع و حرکت به سمت ترقی، نظام‌های آموزشی این نیاز را در خود احساس می‌کنند تا با این فرآیند نوین در جهت پیشبرد اهداف خود حرکت کنند (محمودی و همکاران، ۱۳۹۰، ۹۴). تفکر انتقادی دارای سه بعد خلاقیت، بالندگی و تعهد است. خلاقیت تمایل فرد برای شناسایی مشکلات با آگاهی از تمایلات و تعصبات خود و دیگران است؛ بالندگی میل فرد به جستجوی فرصت‌ها برای استفاده منطقی و اطمینان به توانایی استدلال و پیش‌بینی موقعیت‌هایی که نیازمند منطق هستند. تعهد یعنی تمایل فرد به خواسته‌های منطقی و میل به درک حقیقت (ریکتس و رودتا^۹، ۲۰۰۴).

۲- ادبیات تحقیق

پژوهش‌های بسیاری تأثیر آموزش مهارت‌های ابراز وجود در افراد، خصوصاً دانش‌آموزان و دانشجویان را مورد بررسی قرار داده‌اند. برای مثال نتایج مطالعه واکرمن^{۱۰} نشان داد که آموزش مهارت‌های ابراز وجود در دانش‌آموزانی که فاقد جرات‌ورزی بودند و اضطراب اجتماعی در آنها بالا بود، موجب افزایش جرات‌ورزی آنها شد (عباسی‌نیا، ۱۳۷۸). تمپل و رابستون تأثیر آموزش مهارت‌های ابراز وجود را بر عزت‌نفس کودکان مورد بررسی قرار دادند و به این نتیجه رسیدند که عزت‌نفس در اکثر آزمودنی‌ها به طور معنی‌داری افزایش یافت (مخیجا و سینگ^{۱۱}، ۲۰۱۰). کرکلند، تلن و میلر در پژوهشی اثر آموزش گروهی ابراز وجود را در مورد ۳۹ تن از دانش‌آموزان دبیرستانی ارزیابی کردند. نتایج مطالعه آنها نشان دادند که آموزش ابراز وجود به صورت گروهی، ابراز وجود افراد را در موقعیت ایفای نقش افزایش داده است. اثر آموزش تا چند هفته پس از آموزش نیز حفظ شده بود (رحیمی و همکاران، ۱۳۸۵). نتایج پژوهش الیوت و گراملینگ^{۱۲} (۱۹۹۰) نشان داد که ابراز وجود، می‌تواند حمایت اجتماعی را در شرایط فشارزا افزایش دهد (الیوت و گراملینگ، ۱۹۹۰، ص ۴۲۷).

1 Wilgis, M., & McConnell, J.

2 Richard, p.

3 Sriarunrasmee, J.

4 Oing, Z.H., Jinga, G., Yan, W.

5 Jawarneh, M.,

6 Snyder, L.

7 Popil, I.

8 Averkieva, L.

9 Ricketts, J. C., Rudd, R.

10 Wakerman

11 Makhija, M. & Singh, P.

12 Elliott & Gramling

آموختن مهارت‌های ابراز وجود به افراد بسیار ضروری است؛ بنابراین با توجه به تعداد زیاد افرادی که از مهارت‌های ابراز وجود پایینی برخوردارند، نقش این مهارت‌ها در اعتماد به نفس، جرأت‌ورزی و نهایتاً تفکر انتقادی و فقدان پژوهش‌های کافی در این زمینه، انجام پژوهشی که به ارزیابی تأثیر آموزش مهارت‌های ابراز وجود در دانشجویان بپردازد ضروری به نظر می‌رسد. با مرور پیشینه پژوهشی، مطالعات چندان قابل توجهی که تأثیر آموزش برنامه جرأت‌ورزی و ابراز وجود بر میزان تفکر انتقادی دانشجویان را بررسی نماید یافت نشد، اما تا حدودی می‌توان به چند نمونه پژوهشی اشاره نمود. نیسی و شهینی ییلاق (۱۳۸۰) در رابطه با تأثیر آموزش ابراز وجود، بر ابراز وجود، عزت‌نفس، اضطراب و بهداشت روانی، دانش‌آموزان پسر مضطرب اجتماعی با روش تصادفی به سه گروه آزمایش، دارونما و گواه تقسیم کردند؛ نتایج این پژوهش مؤثر بودن آموزش ابراز وجود را در افزایش جسارت و عزت‌نفس و بهداشت روانی و کاهش اضطراب اجتماعی نشان داد (نیسی و شهینی ییلاق، ۱۳۸۰، ص ۱۱). تقوی لاریجانی و همکاران (۱۳۹۳) در پژوهش خود با عنوان رابطه قاطعیت و تفکر انتقادی در دانشجویان پرستاری به این نتیجه رسیدند که بین قاطعیت و تفکر انتقادی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. صمدی (۱۳۹۰) نیز در مطالعه خود با عنوان تأثیر آموزش مهارت‌های جرأت‌ورزی تحصیلی در ارتقاء عملکرد تحصیلی، تقویت تفکر انتقادی و کاهش اضطراب امتحان دانشجویان نشان داد که آموزش جرأت‌ورزی بر تقویت تفکر انتقادی تأثیر معناداری دارد. لذا هدف از مطالعه حاضر بررسی تأثیر آموزش مهارت‌های ابراز وجود بر تفکر انتقادی دانشجویان دانشگاه علمی کاربردی شهر اهواز طراحی شد. با توجه به این هدف فرضیه زیر تنظیم شده است:

آموزش مهارت‌های ابراز وجود به دانشجویان، موجب بالا رفتن میزان تفکر انتقادی آنان می‌شود.

۳- روش تحقیق

۳-۱- جامعه آماری و روش نمونه‌گیری

روش پژوهش به شیوه نیمه‌آزمایشی با طرح پیش‌آزمون-پس‌آزمون و پیگیری با گروه گواه و آزمایش است. جامعه آماری این پژوهش شامل کلیه دانشجویان رشته کامپیوتر دانشگاه علمی کاربردی اهواز که در سال ۹۵-۱۳۹۴ وارد دانشگاه شدند و نمونه دانشجویان گرایش IT که در این نیمسال به دانشگاه ورود پیدا کرده‌اند. حجم نمونه برابر با ۴۴ نفر انتخاب شد. از نمونه مذکور، ۲۲ نفر در قالب گروه آزمایش و ۲۲ نفر در قالب گروه گواه به صورت تصادفی انتخاب شد. روش نمونه‌گیری در این پژوهش این‌گونه بود که با استفاده از روش تصادفی خوشه‌ای چندمرحله‌ای، ابتدا از میان دانشگاه‌های شهر اهواز، دانشگاه علمی کاربردی به صورت تصادفی انتخاب شد و از بین رشته‌های موجود در دانشگاه علمی کاربردی، رشته کامپیوتر به طور تصادفی و همچنین از بین گرایش‌های رشته کامپیوتر، گرایش IT انتخاب شدند.

۳-۲- ابزار

در این پژوهش جهت سنجش تفکر انتقادی، از پرسشنامه تفکر انتقادی ریکتس (۲۰۰۴) استفاده شد که دارای ۳۳ سؤال و شامل سه مولفه است. قسمت اول شامل ۱۱ سؤال برای سنجش مقیاس خلاقیت، قسمت دوم شامل نه سؤال در خصوص مقیاس بالندگی و قسمت سوم شامل ۱۳ سؤال برای مقیاس تعهد است. حداکثر و حداقل نمره کسب شده در این آزمون به ترتیب ۱۶۵ و ۳۳ امتیاز بوده، این ابزار با مقیاس پنج درجه‌ای لیکرت از کاملاً موافقم تا کاملاً مخالفم، نمره‌گذاری می‌شود (امیرپور، ۱۳۹۱، ۱۴۴).

۳-۳- روش اجرای پژوهش

روش اجرای پژوهش بدین صورت بود که ابتدا با جایگزینی تصادفی آزمودنی‌ها در گروه آزمایش و کنترل، از هر دو گروه پیش‌آزمون گرفته شد. سپس برنامه آموزش ابراز وجود طی ۱۰ هفته، هر هفته ۱ جلسه، به مدت ۱/۵ ساعت در گروه آزمایش

اجرا شد، ولی گروه کنترل این آموزش‌ها و مهارت‌ها را دریافت نکردند. در پایان جلسه آخر از هر دو گروه پس‌آزمون و پس از دو ماه پیگیری به عمل آمد. شرح ۱۰ جلسه آموزش ابراز وجود در زیر آمده است:

در این پژوهش جهت سنجش تفکر انتقادی، از پرسشنامه تفکر انتقادی ریکتس (۲۰۰۴) استفاده شد که دارای ۳۳ سؤال و شامل سه مولفه است. قسمت اول شامل ۱۱ سؤال برای سنجش مقیاس خلاقیت، قسمت دوم شامل نه سؤال در خصوص مقیاس بالندگی و قسمت سوم شامل ۱۳ سؤال برای مقیاس تعهد است. حداکثر و حداقل نمره کسب شده در این آزمون به ترتیب ۱۶۵ و ۳۳ امتیاز بوده، این ابزار با مقیاس پنج درجه‌ای لیکرت از کاملاً موافقم تا کاملاً مخالفم، نمره‌گذاری می‌شود (امیرپور، ۱۳۹۱، ۱۴۴).

جلسه اول: معارفه و آشنایی با اعضای گروه، هدف از تشکیل گروه، تعداد و زمان پایان جلسات، رعایت قوانین، انجام تکالیف منزل، دادن تکلیف در مورد نحوه معارفه خود به دیگران.

جلسه دوم: بحث در مورد مهارت‌های کلامی و مهارت‌های غیرکلامی و تمرین بر روی نحوه تصدیق، تحسین، توسعه ارتباط و هرگونه استفاده از زبان کلامی مثل گفتن متشکرم. می‌فهمیم، بله، درست است، می‌باشد و مهارت‌های غیرکلامی شامل صداهای زیر لب، لمس (مثل دست دادن در ابتدای برخورد اجتماعی، دست زدن روی شانه‌ها، زدن دست محبت به پشت، فشردن توأم با محبت دست دیگران) و نحوه بیان (لحن و تن صدا) و دادن تکالیف در مورد مهارت‌های کلامی و غیرکلامی.

جلسه سوم: تمرین بر روی نحوه گوش دادن، آماده کردن محیط فیزیکی، سوال کردن، بازگرداندن صحبت‌ها برای ایجاد همدلی در طرف مقابل و ابراز خود.

جلسه چهارم: ارائه گزارش از تکلیف جلسه قبل و دادن بازخورد، تمرین روی دادن و گرفتن تعارفات اجتماعی، احوال‌پرسی و خوش‌آمدگویی، ابراز احساسات به یک دوست صمیمی و آرزوی موفقیت برای او، معرفی دو دوست به یکدیگر با هدف افزایش شبکه اجتماعی و رشد اجتماعی و دادن تکلیف در مورد تعارفات اجتماعی.

جلسه پنجم: برخورد جدی در زندگی و ارتباط عمیق‌تر با دیگران، تعریف کردن و قدردانی از دیگران، تقاضا کردن و رد تقاضاهای غیرمنطقی به منظور برآوردن نیازهای فردی و اجتماعی و آشنایی با حقوق خود.

جلسه ششم: تمرین بر روی تشخیص بین رفتار همراه با ابراز وجود، پرخاشگرانه، عدم ابراز وجود، شناسایی عوامل ناراحت‌کننده شخصی به منظور شناسایی نقاط آسیب‌پذیر خود در ارتباط با دیگران.

جلسه هفتم: تمرین بر روی انتقادپذیری و نحوه کنار آمدن با انتقاد با هدف پذیرش خطا و اشتباه خود و عدم توجیه و بهانه‌تراشی در جایی که فرد مقصر است و حفظ خوشرویی و متانت و پرهیز از پرخاش به فردی که اشتباه می‌کند. دادن تکلیف در مورد کنار آمدن و قبول انتقاد.

جلسه هشتم: تمرین در مورد نحوه انتقاد مناسب و مؤثر و نحوه خصوصی سوال کردن و کنترل و بیان خشم و دادن تکلیف در مورد نحوه انتقاد کردن و بررسی علل خشم و برخورد با آن.

جلسه نهم: تمرین روی نحوه ابراز احساسات مثبت خود به دیگران و شناسایی عوامل زمینه‌ساز برای باورهای غیرمنطقی و نحوه برخورد با تحقیرهای کلامی و غیرکلامی و دادن تکلیف در مورد پاسخ به تحقیرهای کلامی و غیرکلامی و شناسایی عوامل زمینه‌ساز باورهای غیرمنطقی دیگران.

جلسه دهم: ارائه گزارش از تکلیف جلسه قبل و دادن بازخورد، جمع‌بندی و ارائه خلاصه‌ای از مطالب مطرحه و ارزشیابی.

۴- یافته‌های تحقیق

پس از اجرای آموزش مهارت‌های ابراز وجود، از هر دو گروه آزمایش و گواه پس‌آزمون و پیگیری به عمل آمد و سپس داده‌های مرتبط با پیش‌آزمون، پس‌آزمون پیگیری استخراج شد.

جدول شماره ۱. میانگین و انحراف معیار تفکر انتقادی و خرده‌مولفه‌های آن به تفکیک گروه‌ها

متغیرها	گروه آزمایش	گروه گواه	انحراف معیار	میانگین
پیش‌آزمون	۱۱۳/۶۳	۱۲/۳۴	۱۱۲/۹۱	۱۱/۹۸
تفکر انتقادی	۱۲۴/۱۳	۱۰/۳۱	۱۱۵/۲۹	۹/۶۷
پیگیری	۱۲۷/۱۶	۹/۸۹	۱۱۴/۷۶	۹/۳۹
پیش‌آزمون	۳۵/۸۹	۴/۶۱	۳۶/۲۱	۴/۴۸
پس‌آزمون	۳۶/۰۱	۴/۴۸	۳۶/۷۸	۴/۳۱
پیگیری	۳۶/۳۹	۴/۳۳	۳۷/۸۳	۳/۶۳
پیش‌آزمون	۲۶/۹۴	۳/۵۶	۲۷/۰۶	۵/۲۵
پس‌آزمون	۳۱/۷۳	۴/۹۱	۲۸/۶۳	۴/۷۴
پیگیری	۳۲/۵۲	۴/۹۸	۲۷/۸۷	۴/۸۹
پیش‌آزمون	۴۴/۶۳	۶/۹۶	۴۳/۹۸	۴/۴۵
پس‌آزمون	۴۹/۸۷	۴/۲۳	۴۲/۰۹	۴/۲۹
پیگیری	۵۰/۷۱	۳/۲۶	۴۲/۲۶	۳/۸۶

در جدول یک نتایج مربوط به آمار توصیفی (میانگین و انحراف معیار) دو گروه آزمایش و گواه در شرایط پیش‌آزمون، پس‌آزمون و پیگیری نشان داده شده است. جدول یک، میانگین و انحراف معیار نمرات تفکر انتقادی و خرده مولفه‌های آن (خلاقیت، بالندگی، تعهد) را به تفکیک گروه‌ها و مراحل نشان می‌دهد. از آنجا که کسب نمره بیشتر در این متغیرها نشان از پیشرفت دارد، ملاحظه می‌شود که میانگین نمرات گروه آموزش (به استثنای خرده مولفه خلاقیت) در پس‌آزمون و پیگیری نسبت به گروه گواه افزایش معناداری دارد، به علاوه بعد از گذشت دو ماه از اجرای آموزش و پس از پیگیری مشخص شد که افزایش این متغیرها در اعضای گروه آزمایش در مرحله پیگیری نیز به صورت معناداری ادامه داشته است.

برای مشخص نمودن معناداری تفاوت بین متغیرهای فوق از تحلیل کوواریانس چندمتغیری استفاده شد و برای بررسی تفاوت‌های مشاهده شده در نمرات تفکر انتقادی و خرده مولفه‌های آن، ابتدا مفروضه‌های لازم جهت انجام تحلیل کوواریانس چندمتغیری بررسی شد. بررسی همگنی واریانس‌ها نشان می‌دهد که معناداری آزمون لون در نمره‌های تفکر انتقادی و خرده مولفه‌های آن، در هر سه زمان اندازه‌گیری (پیش‌آزمون، پس‌آزمون و پیگیری) برقرار بود ($p > 0/05$). با توجه به این امر دلیلی برای ناهمگن فرض کردن واریانس‌ها وجود ندارد. بررسی همگنی رگرسیون نیز از معنادار نبودن شرایط و پیش‌آزمون حمایت می‌کند. همچنین قبل از انجام آزمون کوواریانس با استفاده از آزمون کولموگروف اسمیرنوف نرمال بودن توزیع نمونه‌ها مورد بررسی قرار گرفت؛ بنابراین از تحلیل کوواریانس چندمتغیری برای تحلیل آماری استفاده شد.

جدول شماره ۲. نتایج تحلیل کوواریانس چندمتغیری بر تفاضل نمره‌های پس‌آزمون-پیش‌آزمون تفکر انتقادی و خرده مولفه‌های آن در گروه‌های آزمایش و گواه

منبع	آزمون	ارزش	F	درجه آزادی فرضیه	درجه آزادی خطا	معناداری
	اثر پیلایی	۰/۴۷۵	۸/۲۴۱	۴	۳۵	۰/۰۰۱

گروه	لامبدای ویلکز	۰/۵۲۹	۸/۲۴۱	۴	۳۵	۰/۰۰۱
	اثرهتلینگ	۰/۹۴۲	۸/۲۴۱	۴	۳۵	۰/۰۰۱
	بزرگترین ریشه خطا	۰/۹۴۲	۸/۲۴۱	۴	۳۵	۰/۰۰۱

همانطور که در جدول دو مشاهده می‌شود، پس از خارج کردن اثر پیش‌آزمون و سایر متغیرهای کنترل، به روش تحلیل کوواریانس چندمتغیری، اثر معناداری برای عامل عضویت گروهی وجود دارد. این اثر چندمتغیری نشان می‌دهد که آموزش مهارت‌های ابراز وجود بر تفکر انتقادی دانشجویان تاثیر دارد و بین خرده‌مولفه‌های تفکر انتقادی دانشجویان گروه‌های آزمایش و گواه تفاوت معناداری وجود دارد. به منظور تعیین این که در کدام یک از خرده مولفه‌های تفکر انتقادی تفاوت معناداری بین گروه آزمایش و گواه وجود دارد از آزمون تحلیل کوواریانس تک‌متغیری استفاده شد که نتایج آن در جدول سه ارائه شده است.

جدول شماره ۳. نتایج تحلیل کوواریانس تک متغیری عضویت گروهی بر میزان تفکر انتقادی و خرده مولفه‌های آن

متغیر وابسته	مراحل	منبع تغییرات	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	معناداری	مجذورات	توان آماری
تفکر انتقادی	پس‌آزمون	پیش‌آزمون	۱۵۰۲/۳۴	۱	۱۵۰۲/۳۴	۴۸/۰۸	۰/۰۰۱	۰/۴۸۴	۱
		عضویت گروهی	۶۳۱/۴۷	۱	۶۳۱/۴۷	۱۹/۹۸	۰/۰۰۱	۰/۲۶۷	۰/۹۹۴
	پیگیری	پیش‌آزمون	۹۶۹/۱۱	۱	۹۶۹/۱۱	۲۸/۶۱	۰/۰۰۱	۰/۳۴۱	۱
		عضویت گروهی	۵۶۱/۲۱	۱	۵۶۱/۲۱	۱۸/۸۰	۰/۰۰۱	۰/۲۴۸	۰/۹۹۱
خلاقیت	پس‌آزمون	پیش‌آزمون	۴۶/۶۸	۱	۴۶/۶۸	۵/۰۲	۰/۰۰۹	۰/۰۴۸	۰/۳۲۴
		عضویت گروهی	۶۵/۵۶	۱	۶۵/۵۶	۷/۰۶	۰/۰۰۶	۰/۰۶۸	۰/۴۷۰
	پیگیری	پیش‌آزمون	۹/۰۳	۱	۹/۰۳	۱/۰۵	۰/۳۱	۰/۰۰۱	۰/۰۵۴
		عضویت	۵۹/۵۸	۱	۵۹/۵۸	۶/۶۸	۰/۰۰۷	۰/۰۷۰۵	۰/۳۸۷

							گروهی		
۰/۹۸۶	۰/۴۰۱	۰/۰۰۱	۳۴/۵۲	۱۹۱/۳۲	۱	۱۹۱/۳۲	پیش آزمون	پس آزمون	بالندگی
۱	۰/۴۹۸	۰/۰۰۱	۴۱/۳۰	۲۷۳/۴۶	۱	۲۷۳/۴۶	عضویت گروهی		
۰/۹۹۴	۰/۴۳۲	۰/۰۰۱	۳۶/۶۴	۱۹۸/۴۳	۱	۱۹۸/۴۳	پیش آزمون	پیگیری	
۱	۰/۵۳۱	۰/۰۰۱	۴۵/۸۷	۲۹۱/۶۱	۱	۲۹۱/۶۱	عضویت گروهی		
۰/۹۹۴	۰/۲۹۸	۰/۰۰۱	۲۲/۷۲	۲۳۷/۳۱	۱	۲۳۷/۳۱	پیش آزمون	پس آزمون	تعهد
۱	۰/۴۱۸	۰/۰۰۱	۳۷/۹۶	۳۹۸/۸۹	۱	۳۹۸/۸۹	عضویت گروهی		
۰/۴۹۱	۰/۰۵۷	۰/۰۰۷	۳/۰۹	۴۴/۷۱	۱	۴۴/۷۱	پیش آزمون	پیگیری	
۱	۰/۴۲۸	۰/۰۰۱	۳۹/۹۲	۵۱۹/۸۸	۱	۵۱۹/۸۸	عضویت گروهی		

جدول سه نتایج مربوط به تحلیل کوواریانس تک‌متغیری یافته‌های پژوهش را نشان می‌دهد. با توجه به یافته‌های فوق و بعد از کنترل نمره پیش‌آزمون، نمره f برای تفکر انتقادی، بالندگی و تعهد ($p < 0/001$) معنادار بوده ولی برای خرده مولفه خلاقیت معنادار نبوده است ($P < 0/۰۶$). در مرحله پس‌آزمون میزان تاثیر معنادار آموزش مهارت‌های ابراز وجود بر تفکر انتقادی ۲۶/۷ درصد، خرده مولفه‌های بالندگی ۴۹/۸ درصد و تعهد ۴۱/۸ درصد بوده و در مرحله پیگیری میزان تاثیر بر تفکر انتقادی ۲۴/۸ درصد، بالندگی ۵۳ درصد و تعهد ۴۲/۸ درصد بوده است. این موضوع نشان می‌دهد که آموزش مهارت‌های ابراز وجود موجب افزایش و ارتقای تفکر انتقادی دانشجویان می‌شود.

۵- بحث و نتیجه‌گیری

تجزیه و تحلیل یافته‌ها نشان داد که اجرای متغیر مستقل (آموزش مهارت‌های ابراز وجود) در گروه آزمایشی باعث افزایش تفکر انتقادی در آزمودنی‌های این گروه شده است. این یافته‌ها مبین این است که ابراز وجود روشی مؤثر در افزایش تفکر انتقادی دانشجویان قلمداد می‌شود. افزایش مهارت مربوط به تفکر انتقادی دانشجویان را احتمالاً می‌توان به شرکت آنان در برنامه‌های آموزش ابراز وجود نسبت داد، زیرا دانشجویان در برنامه آموزش مهارت‌های ابراز وجود نسبت به

احساسات و عواطف خود آگاهی یافته و شیوه روبه روشن شدن با انتقاد، شیوه بیان نارضایتی، شیوه امتناع و عدم پذیرش یک پیشنهاد یا یک تقاضا، تعریف کردن از رفتارهای مطلوب دیگران و مشارکت کردن در امور گروهی را یاد گرفته و تمرین کرده‌اند. هدف پژوهش حاضر، بررسی تاثیر آموزش مهارت‌های ابراز وجود بر میزان تفکر انتقادی دانشجویان رشته IT دانشگاه علمی کاربردی شهر اهواز بود. یافته‌های حاصل از پژوهش نشان داد که در گروه آزمایش بعد از آموزش مهارت‌های ابراز وجود میانگین تفکر انتقادی دانشجویان افزایش یافته است و این اختلاف معنادار بوده است. این امر نشان‌دهنده آن است که هر چه ابراز وجود در فرد بالاتر باشد بیشتر از مهارت تفکر انتقادی برخوردار خواهد بود. این یافته پژوهشی با نتایج پژوهش‌های واکرمن، تمپل و رابستون، کرکلند و همکاران، الیوت و گرامینگ (۱۹۹۰)، نیسی و شهنی‌بیلاق (۱۳۸۰)، تقوی‌لاریجانی و همکاران (۱۳۹۳) و صمدی (۱۳۹۰) هماهنگ و همسو است. آموزش مهارت‌های ابراز وجود به افراد کمک می‌کند تا بدون آسیب به دیگران، مهارت‌هایی در زمینه ابراز حقوق‌شان کسب کنند و باور کنند که می‌توانند به اهداف خود برسند و احساسات درونی خود را بدون ترس از دست دادن محبت و احترام ابراز کنند و این که به صورت منطقی ببینند. ابراز وجود به عنوان نوعی جهت‌گیری هیجانی، روانشناختی و رفتاری، یادگیرنده را به طور مناسب قادر می‌سازد تا چالش‌های مربوط به خود را در دوره تحصیل و آموزش رسمی اداره کند. در این راستا ابراز وجود شامل پیدا کردن شکلی از بیان است که در تفکر انتقادی درگیر است. در این میان دوران نوجوانی از حیث ابراز وجود از بحرانی‌ترین دوره‌های زندگی است. در این دوره فرد نیاز دارد هویت ثابتی از خود به دست آورد و خودش را به عنوان فردی بی‌همتا و جدا از دیگران بشناسد. توانایی‌ها و استعدادهای خود را بشناسد و به عنوان فردی که در زندگی هدفی دارد و می‌تواند به صورت منطقی ببیند احساس ارزشمند بودن کند (مهرآرا، ۱۳۹۹، ۳).

یافته دیگر این پژوهش نشان می‌دهد که از بین خرده مؤلفه‌های تفکر انتقادی، آموزش مهارت‌های ابراز وجود توانست بر بالندگی و تعهد تأثیر معناداری بر جای بگذارد اما بر خلاقیت تأثیری مشاهده نشد. اغلب پژوهش‌ها در این زمینه، تفکر انتقادی را به صورت کلی مورد بررسی قرار داده‌اند اما در واقع بررسی جنبه‌های مختلف تفکر انتقادی یکی از پرمخاطب‌ترین موضوعات پژوهشی است. همچنین دانشجویانی که خود را توانمند می‌بینند و بر یادگیری‌های خود نظارت کافی دارند و بیشتر ابراز وجود می‌نمایند در مقایسه با آن‌هایی که به توانایی‌های خود شک دارند و کنترل چندانی بر فرایندهای یادگیری و جنبه‌های مختلف تفکر انتقادی خود نداشته و توانایی ابراز وجود ندارند، در کلاس نمرات بالاتری کسب می‌کنند. این نتایج نشان می‌دهد که اعتقاد به این باور که "من می‌توانم بدون تجاوز به حقوق دیگران از حق خودم دفاع نمایم"، لازمه پرداختن به آموزش ابراز وجود بر تفکر انتقادی است. پیگیری‌های لازم نیز برای اثربخشی برنامه صورت گرفت؛ بنابراین پیگیری نتایج بعد از دو ماه نیز نشان داد که تأثیر آموزش برنامه ابراز وجود بر میزان تفکر انتقادی دانشجویان نسبت به قبل قابل ملاحظه‌تر است، پس این آموزش به دانشجویان کمک می‌کند تا بدون آسیب به دیگران، مهارت‌هایی در زمینه ابراز حقوق‌شان کسب کنند و در فرآیند تحصیلی به صورت مناسب و صحیح عمل کنند. با توجه به نتایج حاصل شده مشخص می‌شود که مهارت‌های فکری، قابل آموزش و یادگیری‌اند و معلمان و اساتید باید در طول دوره آموزش خود به آموزش آنها به دانش‌آموزان و دانشجویان مبادرت ورزند تا بتوانند از این طریق بر پیشرفت یادگیرندگان تأثیر چشمگیری بگذارند. اگر بخواهیم که فراگیران از تعلیم و تربیت مطلوب بهره‌مند شوند تا بتوانند عملکرد علمی داشته باشند و در آینده نظریه‌پردازان خوبی شوند و بتوانند در تولید علم مشارکت داشته باشند باید چگونگی ابراز وجود و جرأت‌ورزی را که موجب افزایش تفکر انتقادی می‌شوند یاد بگیرند و آنها را به کار ببرند.

منابع

۱. امیرپور، برزو (۱۳۹۱). رابطه تفکر انتقادی و ابعاد آن با شادکامی و عزت‌نفس اجتماعی دانشجویان. فصلنامه راهبردهای آموزشی، (۳)، ۱۴۷-۱۴۳.
۲. اوحدی، بهنام (۱۳۹۰). آشنایی با مهارت‌های جراتمندی و ابراز وجود. نشریه شرق، ۲۱، آبان.

۳. آقامحمدی، جواد و شاه‌حسینی (۱۳۹۵). مقایسه تاثیر میزان استفاده از ارتباطات بی‌واسطه و ارتباطات رسانه‌ای بر میزان تفکر خلاق دانشجویان کارشناسی علوم تربیتی دانشگاه اراک، فصلنامه علمی-پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی، ۵(۴)، ۱۲۱-۱۴۰.
۴. بختیارپور، سعید (۱۳۹۱). رابطه تفکر انتقادی، راهبردهای فراشناختی و مدیریت زمان با عملکرد تحصیلی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهواز، یافته‌های نو در روانشناسی، ۷(۲۲)، ۱۵-۱۹.
۵. تقوی لاریجانی، ترانه، مرادی حموله، مرجان، رضایی، نسرین، قدیریان، فتانه و رشیدی، اعظم (۱۳۹۳). رابطه قاطعیت و تفکر انتقادی در دانشجویان پرستاری، آموزش پرستاری، ۳(۱)، ۲۳-۴۰.
۶. ربیعی، لیلی، اسلامی، احمدعلی، مسعودی، رضا و سلحشوری، آرش (۱۳۹۱). ارزیابی اثربخشی برنامه جرات‌ورزی بر میزان استرس، اضطراب و افسردگی دانش‌آموزان دبیرستانی، مجله تحقیقات نظام سلامت، ۸(۵)، ۸۴۴-۸۵۶.
۷. رحیمی، جعفر، حقیقی، جمال، مهرابی‌زاده هنرمند، مهناز و بشلیده، کیومرث (۱۳۸۵). بررسی تاثیر آموزش مهارت‌های زندگی بر سلامت روانی و عزت‌نفس دانش‌آموزان دختر سال اول مقطع متوسطه. مجله علوم تربیتی دانشگاه چمران شهید چمران اهواز. دوره سوم، سال ۱۳، شماره ۱، ۶۱-۷۸.
۸. صمدی، یاور (۱۳۹۰). تاثیر آموزش مهارت‌های جرات‌ورزی تحصیلی در ارتقا عملکرد تحصیلی، تقویت تفکر انتقادی و کاهش اضطراب امتحان دانشجویان پیام‌نور در اردبیل، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام‌نور اردبیل.
۹. عباسی‌نیا، محمد (۱۳۷۸). تاثیر آموزش جرات‌آموزی در عزت‌نفس کودکان کم جرات پسر ناحیه یک قم (۷۷-۷۸). پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه علامه طباطبائی.
۱۰. کمری، فردوس (۱۳۹۱). بررسی اثر آموزش مهارت جرات‌ورزی بر پیشرفت تحصیلی و خودکارآمدی تحصیلی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه خوارزمی تهران.
۱۱. لطفی کاشانی، فرح و وزیر، شهرام (۱۳۸۳). روانشناسی بالینی کودک. تهران: انتشارات ارسباران.
۱۲. محمودی، ایوب، نوروزی، رضاعلی و نجفی، محمد (۱۳۹۰). ویژگی‌ها و ثمرات تفکر انتقادی از دیدگاه امام علی (ع)، پژوهش در مسایل تعلیم و تربیت اسلامی، دوره جدید، ۱۹(۱۳)، ۹۳-۱۱۱.
۱۳. نیسی، عبدالکریم، شهنی بیلاق، منیژه (۱۳۸۰). تاثیر آموزش ابراز وجود بر ابراز وجود، عزت‌نفس، اضطراب اجتماعی و بهداشت روانی دانش‌آموزان پسر مضطرب اجتماعی دبیرستانی شهرستان اهواز. مجله علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه شهید چمران اهواز، دوره سوم، سال هشتم، شماره های ۱ و ۲، ۱۱-۳۰.
۱۴. هاشمی، شهناز و سادات سدیدپور، سمانه (۱۳۹۳). بررسی جایگاه تفکر انتقادی در منابع دانشگاهی-مطالعاتی رشته جامعه‌شناسی. فصلنامه راهبرد اجتماعی فرهنگی، ۳(۱۲)، ۹۷-۱۱۳.
۱۵. مهرآرا، مراد (۱۳۹۰). اثربخشی آموزش گروهی مهارت‌های جرات‌ورزی بر ابراز وجود و عزت‌نفس دانش‌آموزان پسر پایه سوم راهنمایی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی خرم‌آباد.

16. AlperAy, F., Karakaya, A., & Yilmaz, K. (2015). Relations between self- leadership and critical thinking skills. *Procedia- social and Behavioral sciences*, 207: 29- 41.
17. Averkieva, L., Chayka, Y., & Glushkov, S. (2015). Web quest as a Tool for Increasing Students Motivation and critical thinking Development. *Procedia – social and Behavioral sciences*, 206: 137- 140.
18. Bishop, S. (2006) . Develop your assertiveness. London: kogan page.
19. Edwards, S. L. (2007). Critical thinking a two-phase framework. *Nurse education in practice*; 7(5), 303- 314.
20. Elliott, T. R., & Gramling, S. E. (۱۹۹۰). Personal assertiveness and the effects of social support among college students, *Journal of Counseling Psychology*. 37(4), 427- 436.
21. Gul, R., Cass uma, S. H., Ahmada, A., Khana, S.H, Saeeda, T., Parpio, Y. (2010). Enhancement of critical thinking in curriculum design and delivery: *A randomized controlled trail for educators. Procedia social and Behavioral science*, 2(2), 3219-3225.

22. Hargie, O. & Dickson, D. (2004). *Skilled In-terpersonal communication: Research, Theory, and Practice*. London: croomhelm.
23. Jawarneh, M., Iyadat, W., Al-Sudafed, S., & Khasawneh, L. (2008). Developing critical thinking skills of secondary student in tordan utilizing monro and Slater strategy and mcfarland strategy. *IJAES*, 3(1), No. 84.
24. Lin, Y., Shiah, I., Chang, Y., Lai, T., Wang, K. & chou, K. (2004). Evaluation of an asser-tiveness training program on nursing and medical students assertiveness, self-esteem and interpersonal communication satisfaction. *Nurse. Educ. Today.*: Vol24: PP. 656-665.
25. Lizarrage, L.S., Ugarte, D., Gradelle, A., Ela-war, M. & Iriarte, D.B.T.(2003). Enhancement of self-regulation, assertiveness, and empathy. *Learn. Instruc.*: Vol13: PP. 423-439.
26. Lounsbury, j., Lovelavd, j., Sandstorm, E., Gibson, L., Drost, A. & Hamrick, F. (2003). An Investigation of Big Five Personality Traits and Career Decidedness among Early and Middle Adolescents. *J. Career. Assess.*: Vol11: PP. 287-308.
27. Makhija, M. & singh, P. (2010). Effectiveness of assertiveness training programme on self-esteem & academic achievement in adoles-cents. *Inter. Res. J.*: Vol1: PP. 56-58.
28. McVanel, S. & Morris, B.(2010). Staff's per-ceptions of voluntary assertiveness skills train-ing. *J. Nurs. Staff. Dev.*: Vol26: PP.256-259.
29. Oing, Z.H., Jinga, G., Yan, W. (2010). Promoting preserves teachers, critical thinking's skills by in quiry-based chemical experiment. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 4597-4603.
30. Popil, I. (2010). Promotion of critical thinking by using case studies as teaching method. *Nurse Education Today*, 31(2), 204-207.
31. Raudsepp, E. (2005). How Assertive Are You? Supervision.: Vol66: PP. 18B20.
32. Ricketts, J. C., Rudd, R. (2004). The relationship between critical thinking dispositions and critical thinking skills of selected youth leaders in the national FFA organization. *Journal of Southern Agricultural Education Research*; 54(1), 21-33.
33. Rusinko, H.M., Bradley, A.R. & Miller, B. (2010). Assertiveness and attributions of blame toward victims of sexual assault. *J. Aggres-sion.*: Vol19: PP. 357-371.
34. Snyder, L., Gueldenzph, S., Mark, J. (2008). Teaching critical thinking and problem solving skills. *The Delta Pi Epsilon Journal*, 1(2).31-42.
35. Sriarunasmee, J., Suwannathachote, P., & Dachakupt, P. (2015). Virtual Field Trips with Inquiry learning and Critical thinking process: A Learning Model to enhance student's science learning outcomes. *Procedia- social Behavioral Sciences*, 197: 1721-1726.
36. VanGandy, K. (2002). Gender, the assertion of autonomy, and the stress process in young adulthood. *Soc. Psychol. Quart.*: Vol65: PP. 346-363.
37. Watanabe, A. (2010). The relationship between four components of assertiveness and interper-sonal behaviors, interpersonal adjustment in high school students' friendship. *Japan. J. Psy-chol.*: Vol81: PP. 51-62.
38. Wilgis, M., & McConnell, J. (2008). Concept mapping: an educational strategy to improve graduate nurses critical thinking skills during a hospital orientation program. *The Journal of Continuing Education in Nursing*. 139, 3.

The Effectiveness of Teaching Ability Skills Training on Students' Critical Thinking

Maryam Falahi, Fatemeh Heidari, Fatemeh Bereihi

Master's degree, Instructional Technology, AllamehTabataba'i University, Tehran, Iran.

Master's degree, Education Management, AllamehTabataba'i University, Tehran, Iran.

Master's degree, Instructional Technology, AllamehTabataba'i University, Tehran, Iran.

Abstract

This study aimed to investigate the effect of assertiveness on miran critical thinking skills (creativity, dynamism, commitment) students was conducted in ahvaz university of applied sciences. A quasi-experimental design method research and pretest-posttest and follow up with both the experimental and control groups. The study population consisted of all computer science student at the university of applied sciences at the university of ahvaz were 1394-95 and the sample, it trends in this semester students entering the university had found the sample size of 44 patients (22 cases and 22 controls) were selected using multi-stage cluster random. Measuring the questionnaire critical thinking ricketts (2003). The experimental group was trained assertiveness skills. After the training session, both experimental and control groups after the intervention and again two months later, both groups were followed up. Data using multivariate covariance (ancova) were analyzed with the help of software spss.the results showed that in general assertiveness skills training on critical thinking ($p < 0/001$) and of its sub-components, the impact of development and commitment ($p < 0/001$), but had no impact on the sub-components of creativity. These results were maintained at follow-up.the expression promotes critical thinking skills of students.

Keywords: Assertiveness Skills, Critical Thinking, Students.
